

Karaktärisering och kulturhistorisk värdering

Alvesta kyrka

Alvesta socken i Alvesta kommun
Kronobergs län

Smålands museum
Thomas Lissing
2007

Inledning

Bakgrund och syfte

I samband med upprättandet av vård- och underhållsplaner för kyrkor i Växjö stift har Smålands museum på uppdrag av Alvesta kyrkliga samfällighet genomfört en karaktärisering och kulturhistorisk värdering av Alvesta kyrka under hösten 2007. De kyrkor som berörs är de som tillhör Svenska kyrkan och omfattas av kulturminneslagen, dvs. kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen. Karaktäriseringen och den kulturhistoriska värderingen syftar till att användas som underlag för vård- och underhållsplanen.

Nedanstående material består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör samt en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering samt arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur, däribland hembygds litteratur. De redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av kyrkobyggnadens historia.

Kulturhistorisk bedömning

En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan kontinuerligt föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljön i sin helhet, men också värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Alvesta kyrka

Kortfattad historik

Socknen Aringsås nämns första gången i de skriftliga källorna år 1404. Den nuvarande stenkyrkan uppfördes under 1500-talets början. Den ersatte då en timmerkyrka, som i sin tur ersatt en tidigare stavkyrka. Den senare har med utgångspunkt från bevarat material daterats till 1100-talets början.

Alvesta kyrka, som tidigare hette Aringsås kyrka, uppfördes som en salskyrka. I mitten av 1700-talet byggdes koret till i öster och ett nytt vapenhus i väster. Den ursprungliga ingången i sydväst sattes då igen. Sakristian i sten ersatte 1792 en tidigare i trä.

Bänkinredningen tillkom 1694, men har ändrats vid restaureringar på 1790-talet och 1920-talet.

Exteriör

Kyrkan står på kyrkogårdens södra del. Den är uppförd som en salskyrka i sten med rakslutet kor, samt utbyggd sakristia i norr och vapenhus i väster. Den ligger orienterad med koret åt öster. Kyrkans klockstapel står strax sydost om koret.

Vapenhuset är mycket litet, med en kvadratisk grundform och högrest sadeltak. En bred trappa om tre steg i släthuggen granit leder upp till dess port i väster, liksom en ramp i smågatsten. Den senare är vinklad åt sydost, har dekorativt huggna kantstenar i granit och är försedd med ett yttre räcke i svartmålat smidesjärn. Liknande räcken sitter på fasaden, på var sida om porten. Dörren, som sitter i ett rundbågevalv, är utförd i trä med ett skuret mönster i romb-form. Över denna är gavelröstet klätt med mörkt brunmålad spån.

På både den södra och den norra sidan sitter ett litet och mycket lågt fönster i stickbågevalv. Runt det senare av dem finns en kvaderstensimiterande målning i mörkt grått.

Underslagets brädor är omålade medan vindskivorna är målade i mörkt brunt. Taket kröns av en vindflöjel med texten IHS ED ANO 1691.

Långhuset är rektangulärt till formen och relativt stort för en liten medeltida landsortskyrka. Det har åt söder tre stora fönster i stickbågevalv. I putsen på samma sida finns markeringar efter en tidigare fönsteröppning och två dito dörröppningar. På den norra långsidan finns två motsvarande fönster, samt den tillbyggda sakristian. I putsen syns spår efter ett tidigare fönster.

Egentlig gesims saknas och underslagets brädor är omålade. Vindskivorna är målade i mörkt brunt och taket kröns av två vindflöjlar, båda med årtalen 1703 och bokstäverna P PS.

Koret är en kvadratisk utbyggnad med valmat tak, något smalare och lägre än långhusgavelns fasad. Det har både åt norr och åt söder ett stort fönster i stickbågevalv. Gesimsen består av ett mycket enkelt listverk utan profileringar, utfört i omålat trä. Taket kröns av en ornamenterad vindflöjel i plåt, med svårtydbart årtal och bokstäverna AK S.

Vid korets norra vägg finns två kopparklädda luckor som döljer en gjuten trappa ner till dess källare. Där inryms det Koskullska gravkoret.

Sakristians låga utbyggnad har en kvadratisk grundform. Dess sadeltak når med nocken precis upp till långhusets takfot. Vindskivorna är mörkt bruna medan underslagets brädor är omålade.

Sakristian har åt öster en mörkt brunmålad träport i ett stickbågevalv. Bredvid denna sitter en moden armatur i kopparplåt. På den norra gaveln sitter ett litet stickbågeformat fönster och ovanför det en smal vertikal ventilöppning.

Samtliga tak på kyrkan är täckta med tjärade spån. Hängrännor och stuprör är utförda i kopparplåt.

Fasaderna är genomgående slätputsade utan särskild dekorativ utformning, och avfärgade i en ljus gulbeige nyans. På långhuset löper under takfoten en fris av dekorativt måleri i röd nyans. En egentlig sockel saknas och putsen är neddragen till marknivån. Där finns runt kyrkobyggnaden åtta ventilöppningar, varav sju är täckta med svartmålade plåtgaller.

Fönstrens ytterbågar är av trä och målade i ljus brunt, samt försedda med rutor i ofärgat glas. De större fönstren på långhus och kor är av korsposttyp. Solbänkarna är på dessa utförda i slätthuggen kalksten, på övriga i mer eller mindre släta naturstenar.

Exteriöra förändringar

Kyrkan uppfördes som en salskyrka under 1500-talets första hälft. Vid 1700-talets mitt byggdes den till med ett rakslutet kor i öster (1746) och ett nytt vapenhus av sten (1747). Det senare ersatte ett tidigare av trä, vars ingång i sydväst sattes igen.

En yttre restaurering företogs år 1914, då fasadernas puts renoverades och avfärgades i vitt. Troligen hade ytterväggarnas dekormåleri överputsats redan innan dess. Sakristian försågs med ny spåntäckning samt hängrännor i galvaniserad plåt.

1928-29 genomfördes en omfattande restaurering under ledning av arkitekt Paul Boberg. Då frilades och konserverades dekormåleriet längs takfoten. Vapenhusets gavelröste täcktes med spån enligt gammalt mönster.

Vid en restaurering 1974 renoverades ytterväggarnas puts och avfärgades i vitt.

Interiör

Vapenhuset är mycket litet och upplevs som relativt mörkt. Golvet är lagt med kvadratiska kalkstensplattor och de slätputsade väggarna avfärgade i en svagt gul nyans. Spår av dekormåleri i rött finns framtaget på den norra väggens nederdel. Tredingstakets brädor är målade i ljus grått, liksom fönstrens innerbågar och portens insida. I taket hänger en lykta i plåt med graverat klarglas. Vid den södra väggen står en svartmålad järnbeslagen kista. Över denna sitter series pastorum.

Vapenhusets golv ligger lägre än långhusets, varför två trappsteg i polerad kalksten leder upp till detta. Det omges av två räcken i mässing. Vindfång mellan rummen saknas. Svajdörrarna är utförda i mörkt betsat trä, utformade i stil med bänkdörrarnas fasader. I de övre speglarna har de svagt färgade rutor av katedralglas i blyspröjs.

Kyrkorummet tar sin början direkt innanför dörrarna och sträcker sig fram till triumfbågen. Det präglas helt av de rikliga väggmålningarna och den äldre inredningen, vilka ger rummet en ålderdomlig karaktär.

Golvet är lagt med breda lackade brädor i mittgången och med mörkt fernissade brädor i bänkkvarteren. Tredingstakets brädor är målade i mörkt blått. Innerväggarna är slätputsade och avfärgade i ljust gult. Gesims saknas, men på dess plats löper runt hela långskeppet en dekorativt målad bård i rött och grått, bestående av bladornament. Väggarnas nedre hälft täcks av draperimålningar i gulockra, rött och ljusblått. Däröver står målade vaser med stora och fantasifulla blomsterkvastar i företrädelsevis röda och gulockra nyanser. Fönstrens innerbågar är målade i ljusgrått.

På den främre delen av den norra väggen sitter predikstolen, placerad över bänkkvarteret. Dess rikt skulpterade korg i barockstil har en beige grundfärg. Spegelarna är målade i mörkt blått, med inslag av rött och guld på dekorationer och figurer. Baldakinen har ett liknande utförande, men kröns av tre rikt skulpterade vapensköldar. På predikstolen står även ett äldre timglas.

På den södra väggen sitter ett stort epitafium över Anders Koskull (1677-1746). Över mittgången hänger tre ljuskronor i mässing.

Mot den bakre väggen i kyrkorummet går på den norra sidan en trappa upp till läktaren. De fasta bänkarna är indelade i två kvarter som sträcker sig fram till korets början utanför triumfbågen. Deras fasader i typisk barock är rikt skurna. De är mörkt betsade i brunt med de skurna partierna färgade svarta. Inredningen är laserad i dovt kromoxidgrönt och försedd med dynor i rött tyg. Sidogångar saknas.

Koret delas av triumfbågen i en lägre främre del och en bakre högre del. I den främre står på var sida om koröppningen en korbänk om tre korta rader. På den norra av dem finns årtal 1686 inskrivet. Mellan denna bänk och predikstolens trappa finns en stickbågeformad muröppning in till sakristian.

På den södra sidan står ett piano. Över korbänkarna sitter två psalmnummertavlor i grått och guld. Över triumfbågen hänger ett medeltida triumfkrucifix.

Korabsiden ligger tre trappsteg över kyrkorummet och dess golv består av stavparkett. Det plana innertakets brädor har en målning i ljusblått, vitt och grått, föreställande en molnfylld himmel. Väggarnas puts är avfärgad i ljust gult och saknar dekorativt måleri, bortsett från den blå draperimålning som bilda fond för altartavlan. Denna och tavlan i dess förgyllda ram utgör korets och kyrkorummets naturliga blickfång. Fönstrens innerbågar är målade i ljusgrått. Altaret står nedanför, mot den östra korväggen. Den femsidiga altarringen är liten till formatet och enkelt utformad i klassicerande stil. Den är målad i ljust gråa nyanser med förgyllda lister runt speglarna, samt klädd med ljusrött tyg på karm och knäfall. På både den norra och den södra sidan av koret står gråmålade korstolar med ljusröd tygklädsel. På den södra sidan står även dopfunten i mörkt betsat trä. Över koret hänger en ljuskrona i mässing.

Dörren in till sakristian är järnskodd och målad i svart. På den finns årtal 1792 utformat. Sakristian ligger två trappsteg över korets nedre del och har ett golv av specialformat tegel. Det slagna valvet utgör både tak och sidoväggar, och är putsat och avfärgat i ljust gult. En fast skåpinredning står mot den södra väggen, målad i ljust grått. Åt öster finns i ett djupt valv sakristians dörr, bakom dess gråmålade innerdörr. I fönstret åt norr är en mindre altarplats anordnad. På samma vägg sitter två mässingslampetter och i taket hänger en ljuskrona i smidesjärn och trä.

Läktaren bärs upp av tio pelare med fasade kanter. De är målade i mörkt grått med mörkt rödbruna kapital. Undertaket är målat i ljusgrått och försett med fyra infällda ljuskällor. Läktarbarriären är enkelt utformad i klassicerande stil. Den är målad i gråa nyanser med förgyllda lister runt de nio speglarna. Fasaden är rak över bänkkvarteren och något utskjutande och rundad över mittgången.

Utrymmet på läktaren är mycket begränsat då orgelhuset är omfattande och delar av den fasta inredningen ännu står kvar. Läktarens golv är klätt med plastmatta. Golvet är på den norra sidan lagt i flera etager och där står också sex rader öppna bänkar, målade i grått. På den södra sidan är dessa borttagna och golvet utjämnat. Här finns på sidan av orgelhuset det nuvarande spelbordet placerat.

Orgelhuset är målat i ljusgrått med inslag av rött, blått och guld på fasadens dekorer. Över läktaren hänger två mindre mässingskronor.

Interiöra förändringar

Interiören präglas helt av inredningen i renässans och barock, samt det samtida måleriet på väggarna och i taken. Bänkarna tillkom 1694 och efter att koret byggts ut 1746 tillkom även ny predikstol (1747), altartavla (1755), orgelläktare och orgel (1778).

1928-29 genomfördes en större restaurering då målet var att återskapa ett historiskt riktigt kyrkorum. Innan dess var väggarnas måleri överputsat och inredningen troligen färgsatt i vitt och guld. Restaureringen skedde under ledning av arkitekt Paul Boberg. De återupptäckta dekormålerierna på innerväggarna frilades och konserverades. Triumfbågen höjdes, efter påtryckningar från församlingen som tyckte sikten in i koret var bristfällig. Nya golv lades i kyrkorum, kor och sakristia, samtidigt som korets golvnivå sänktes till den ursprungliga. Innertaket höjdes något och laserades i grått. Nya fönster med färgat katedralglas i blyspröjs sattes in. Bänkarna gjordes bekvämare och laserades i grågrön färg. Fasaderna återställdes dock genom att gammal färg togs bort, ner till den ursprungliga bruna. Läktarbarriären och orgelfasaderna marmorades efter ett framskrapat äldre färgprov. Altartavlan restaurerades och en ny altarring i 1600-talsstil tillkom. Predikstolen sänktes. I vapenhuset lades golv av kalkstensplattor och nya dörrar monterades in mot kyrkorummet. En elvärmeanläggning installerades också.

En mindre restaurering genomfördes 1960 under ledning av arkitekt Hans Lindén. Då tillkom nytt altare, ny altarring samt nya korstolar. Sakristian försågs med fast skåpinredning.

Vid den inre restaureringen 1973 fick inredningen nya färger och all marmorering målades över. Innerväggarnas måleri rengjordes och golven slipades. Värmeslingor lades i vapenhusets golv, varvid de tidigare elementen avlägsnades. Altartavlan och predikstolen restaurerades, den senare målades även i ursprungliga färger.

Den senaste interiöra restaureringen utfördes 1998. Då konserverades väggmålningarna och de icke bemålade väggpartiernas puts renoverades och avfärgades vit. Taket rengjordes och fönstren renoverades. Predikstolen, altartavlan och diverse lösa inventarier konserverades.

Viktigare inventarier

Bänkarnas fasader hör till den ursprungliga inredningen från 1694. Över korbågen hänger ett medeltida triumfkrucifix.

Kyrkogården

Kyrkogården ligger i den norra delen av Alvesta samhälle. Den omges av livligt trafikerade vägar i söder och väster och i öster går järnvägsspåren längs med muren. Till formen är kyrkogården avlång och avsmalnande i en spets i norr.

Kyrkogården omges till stora delar av en kraftig mur av kallmurad natursten, vilken i väster har karaktär av stödmur. I nordost finns endast en häck som avgränsning mot järnvägen. En krans av hamlade lövträd löper runt den norra delen av kyrkogården, och runt den södra delen står en oregelbunden rad av högväxta lövträd. Kyrkogården har en ingång mot söder och en mot väster, båda försedda med svartmålade grindar i smidesjärn och den förra även med en hårdgjord ramp. I den norra änden finns en inkörsport för biltrafik.

Kyrkogården är gräsbevuxen och rygghäckar förekommer i de flesta kvarteren. Ett antal grusgravar finns fortfarande kvar. Gångarna är både grusade, asfalterade och lagda med plattor. Ett flertal växter finns i form av buskar och mindre alléträd.

I den nordligaste änden står ett litet och lågt bårhus med vitputsade fasader. Det är kvadratisk till formen och det flackt valmade taket är klätt med kopparplåt och kröns av ett kors.

Vid den östra sidan av kyrkogården står en ekonomibyggnad med valmat plåttak, vit tegelfasad och brunmålade snickerier.

I kyrkogårdens sydöstra hörn står den högresta klockstapeln. Den är klädd med tjärade spån och har i mitten en spiraltrappa i trä. Vid dess fot står en gjuten klocka. Åt alla fyra väderstreck har stapeln två ljudluckor, klädda med brunmålade paneler i fiskbensmönster. Den spetsiga spiran kröns av en förgylld tupp och dito kula.

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Alvesta kyrka är en medeltida kyrka som fått sin nuvarande utformning under slutet av 1600-talet och under 1700-talets första hälft. Den uppfördes som enkel salkyrka, men byggdes till med rakslutet kor i öster och sakristia åt norr under denna period. Samtidigt ersattes vapenhuset av trä på långhusets södra sida med ett nytt i sten, på den västra gaveln. Inredningen tillkom vid samma tid, vilket gör att den har en typiskt barock prägel.

Sett både till exteriör och interiör är kyrkan mycket välbevarad. Dess yttre har trots senare utbyggnader och förstörade fönster en mycket genuin karaktär. Detta förstärks av den putsade fasadens inte helt vita avfärgning, samt naturligtvis frisen av dekorativt måleri som tagits fram vid takfoten.

Det enda som stör synintrycket är de svarta plåtgaller som täcker flertalet ventilöppningar i grunden. Dessa borde kunna döljas genom inmålning i en kulör som ligger nära fasadens egen.

Interiören är också mycket välbevarad, med ursprunglig bänkinredning och övrig inredning från 1700-talet. Väggarnas framtagna måleri har ett mycket högt kulturhistoriskt värde och

skänker kyrkorummet dess genuina atmosfär. Över huvud taget är interiören mycket väl sammanhållen, vilket är viktigt att tänka på vid framtida restaureringar. Interiörens nuvarande färgsättning härrör från den interiöra restaurering som genomfördes 1973. Färgskalan är mörk, vilket kan stämma med ursprunget, men också mycket förenklad. Under barocken användes svulstiga former och kraftiga färger mot varandra, vilket skapade ett praktfullt överdåd av synintryck. Något av detta saknas i Alvesta kyrka, där inredningen målats i enkla färger. Vid framtida restaureringar bör det därför finnas utrymme för att undersöka underliggande färglager i interiören och återskapa exempelvis marmoreringar på läktarpelare och kontrastfärger på bänkfasaderna, om så önskas. Det liv som finns i väggarnas måleri borde återspeglas i inredningens färgsättning, och dessa bör i så fall kunna ligga till grund för en ny färgskala.

Händelseregister

Kyrkan uppförs under 1500-talets första hälft, troligen kring åren 1529-30.

- 1555 - Storklocka
- 1694 - Bänkinredning tillkommer
- 1746 - Koret byggs till i öster
- 1747 - Nytt vapenhus av sten i väster
  - Den sydvästra ingången sätts igen
  - Predikstol av Sven Segervall, Växjö
- 1751 - Orgelläktare tillkommer
- 1753 - Korets tak målas av Christian Zschotzcher
- 1755 - Altartavla av Lorens Gottman, Stockholm
- 1778 - Orgel och orgelfasad av Per Schiörlin, Linköping
- 1792 - Sakristia av sten tillkommer
- 1807 - Lillklockan gjuts om
- 1912 - Orgelverk av Olof Hammarberg, Göteborg
- 1914 - Yttre restaurering
  - Väggarnas puts renoveras och avfärgas vita
  - Sakristians tak täcks om med tjärade ekspån
  - Sakristian förses med hänggrännor i galvaniserad plåt
- 1928-29 - Restaurering under ledning av arkitekt Paul Boberg
  - Ytterväggarnas dekormålning friläggs och konserveras
  - Innerväggarnas kalkmålningar friläggs och konserveras
  - Vapenhusets gavelröste kläs med spån
  - Elvärmeanläggning installeras
  - Nytt golv läggs i kyrkorum, kor och sakristia
  - Korgolvet sänks till ursprunglig nivå
  - Innertaket höjs
  - Innertaket laseras grått
  - Triumfbågen höjs
  - Nya fönster med blyinfattat katedralglas
  - Bänkinredningen förändras för större bekvämlighet
  - Bänkarna laseras i grågrön färgton
  - Bänkfasadernas ursprungliga bruna färg tas fram
  - Läktarbarriären och orgelfasaden marmoreras enligt äldre färgprov
  - Nya dörrar mellan vapenhus och kyrkorum

- Vapenhusets golv läggs med kalkstensplattor
- Altartavlan restaureras och ramen omförgylls
- Ny altarring
- Predikstolen sänks
- 1945 - Orgelverket omdisponeras
- 1948 - Bårhus på kyrkogården, ritat av arkitekt E G Erlandsson
- 1960 - Restaurering under ledning av arkitekt Hans Lindén
  - Nytt altare
  - Ny altarring
  - Korstolar
  - Fast inredning i sakristian
- 1962 - Orgelverket återställs
- 1973-74 - Inre och yttre restaurering
  - Golven slipas
  - Värmeslingor läggs i vapenhusets golv
  - Altartavlan restaureras
  - Predikstolen restaureras och målas i ursprunglig färgsättning
  - Inredningen målas
  - Orgelfasaden målas ljusare
  - Innerväggarnas måleri rengörs
  - Yttreväggarnas puts renoveras och avfärgas
- 1998 - Interiör restaurering
  - Väggmålningarna konserveras
  - Ej dekorerade väggpartier kalkmålas
  - Taket rengörs
  - Fönstren renoveras
  - Predikstolen konserveras
  - Altartavlan och diverse lösa inventarier restaureras och konserveras
- 2004 - Ramp av smågatsten utförs vid vapenhusets entré

Källförteckning

Följande arkiv och litteratur har nyttjats i samband med vårdplansarbetet:

Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.

Handlingar från Kungl. Byggnadsstyrelsen är inkluderade.

Klipparkivet vid Smålands museum: Alvesta kyrka

Topografiska arkivet vid Smålands museum: Alvesta kommun, Byggärenden, Alvesta kyrka

Vassi Heidi, red, *Kyrkobyggnader i Kronobergs län*, 1998